

Bernhard Verbeek: *Die Antropologie der Umweltzerstörung: Die Evolution und der Schatten der Zukunft*. 2. vydání. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1994, 302 stran.

Příčiny ekologické krize lze hledat v různých hloubkách historie: někteří novináři je nacházejí v socialistickém hospodaření, četní jiní autoři v kapitalistickém principu trvalého růstu výroby. Historické analýzy viní judaismus a křesťanství, jiné ducha osvícenství, evropský antropocentrismus táhnoucí se od antické prométheovské legendy. Ovšem, čím hlubší jsou kořeny ekologických problémů, tím obtížnější je cesta k jejich nápravě. To aspoň vyplývá z pohledu tzv. kauzální terapie.

Bernhard Verbeek odhaluje kořeny ekologické krize radikálně hluboko. Nejen v evoluci lidského druhu, kam je situují jeho kolegové antropologové, a nejen ve fylogenezi našich zvířecích předků, jak o ně píše biosociologové. Zdroje potíží, před nimiž nyní stojíme, tkví podle Verbeeka v samých základech fungování tohoto světa! Výklad knihy „Antropologie ničení životního prostředí: Evoluce a stín budoucnosti“ skutečně začíná obecnými úvahami nad rovnováhou a nerovnováhou v kosmu, o roli náhody v evoluci, o cyklických a lineárních procesech v přírodě, o trvalé proměnlivosti světa, o významu chaosu a řádu.

V dalších kapitolách už čtenář poznává Verbeeka jako behaviorálního biologa. Charakteristické jsou jejich názvy: „Evoluce — svět vykořisťovatelu“, „Soutěž molekul“, „Boj u kořenů života“, „Altruismus — potěšitelná zvláštní forma egoismu“.

Otázky položené na začátku knihy v obecné ontologické rovině se postupně zúžují a konkretizují tématy antropologickými. Zabývají se člověkem jako evolučně riskantním biologickým druhem. Nepatří Homo sapiens k druhům, které ke své existenci potřebují zničení životního prostředí? Tak jak to (dočasně!) potřebují některá pyrofyta, rostliny, jejichž semena musejí projít zářím požáru, aby byla schopna vyklíčit? Nemá dokonce pravdu Arthur Koestler, nazývá-li člověka „omylem evoluce“?

Podívejme se na některé z četných antropologických argumentů pro vznik ekologické krize, jak je přináší recenzovaná kniha:

Lidský mozek, podobně jako mozek zvířat, konstruuje pomocí neuronových spojení a chemických procesů vnitřní svět. Je to konstrukt, který jen částečně, u někoho více, u někoho méně, odpovídá světu reálně existujícímu. Náš mozek má sklon si vytvářet optimistické iluze. V evoluci pro svého nositele znamenaly lepší reprodukční šance a tedy i evoluční výhodu. Psychologické experimenty skutečně prokázaly, že optimistické naladění, geneticky a psychofyziologicky dané iluze o vlastní budoucnosti, očekávání (často nepravděpodobného) životního štěstí, znamenají i v dnešní realitě více sociálních kontaktů, větší aktivitu, větší životní úspěch.

Zároveň však stojíme tváří v tvář jejich kontraproduktivitě. Nositelé kdysi výhodných genů se stali evolučním rizikem: se svým bytostným optimismem, bez skrupulí, bez ohledů a obav na následky zasahují do vnějšího světa. Dodejme — nic jim není tak vzdáleno jako základní požadavek ekologicky příznivého chování, tzv. princip předběžné opatrnosti.

Jsou to tedy podle antropologů právě hluboce fixované iluze, co brání normálnímu zdravému člověku nahlédnout katastrofický vývoj světa a usilovat o adekvátní změny. Verbeek předpokládá „genetické zakotvení růžových brýlí“. (Na rovině individuální psychologie a každodennosti může každý z nás potvrdit a ocenit, že právě iluze chrání naši psychiku.) Připomeňme, že A. Gruen píše o „realistickém vidění jako nemoci“ (Wahnsinn der Normalität: Realismus als Krankheit, München 1987). Čtenář si tu možná asociuje kritický pohled na ekologické iniciativy, např. články Jefima Fištejna v Lidových novinách (1997), který s despektem vysvětluje motivaci ekologických aktivistů jejich chorobně úzkostným neurofyziologickým laděním. Verbeek s Gruenem by s Fištejnem souhlasili, jen by vidění „ekologistů“ viděli jako realistické a světu adekvátní.

Evoluční strategie přežití vzala na sebe, vedle iluzí, ještě jednu formu. Říkáme jí pověry. Jsou

spojeny s univerzálně sdílenými hodnotami; i jejich vznik Verbeek vysvětluje, na rozdíl od sociologů, biologicky. Mezi mnohé pověry patří bezmezná důvěra v řešení lidských problémů technickými inovacemi a tzv. pokrokem, ovšem inklinace k trvalému růstu.

Biologicky daná inklinace k růstu se neprojevuje jen v růstu výroby, který bývá terčem kritiky radikálních environmentalistů. Týká se především růstu lidské populace, jehož přirozené biologické založení je mnohonásobně posíleno kulturně — „velice rozmnožím Tvé potomstvo, takže je nebude možno ani spočítat“, čteme v První knize Mojžíšově a potom ve Starém zákoně a jinde v různých variacích opakovaně.

K dalším pověrám a hodnotám, které jsou biologicky podmíněné a pevně zakonzervované v lidské kultuře do té míry, že je můžeme považovat za lidské konstanty, patří např. kmenové myšlení člověka, kdysi odvozené z druhové strategie živých organismů. Tato postojová orientace, usilující potlačit vše nebezpečně cizí, dnes vyústila v oblibě biocidů, které mají potlačit nepřátelské plevele a potravní konkurenty a nastolit v krajině, na poli a na zahradě pocit bezpečí a řádu. Také všeobecně sdílené hodnoty, jako jsou čistota, hygiena, píle a snaživost, vysvětluje Verbeek biologicky a evolučně. V současném světě a při současných technologických možnostech se i ony nečekaně zvrátily v pravý opak — mohou být zdrojem nemoci, špíny a smrti. To jsou pro čtenáře překvapivá spojení, jejichž komplikovaná kulturní zprostředkovanost mu brání je nahlédnout.

Verbeek nejen upozorňuje na evolučně danou rigiditu našich hodnotových systémů; soudí navíc, že vlastně ani nevíme, jak by měl náš nový, ekologicky příznivější, hodnotový systém vypadat (str. 132). V tom se liší od většiny environmentalistických vizionářů, kteří formulují rejstříky tzv. nových hodnot (u nás např. Josef Vavroušek), i od jiných autorů, kteří navrhuji ekologická řešení s tichým vědomím či pocitem nepochybně žádoucích hodnot v pozadí.

„Antropologie der Umweltzerstörung“ pojímá člověka jako součást přírody. Principy jejího fungování se dnes při populační hustotě a technologické výzbroji druhu Homo sapiens ukazují být krajně riskantní. Znamená to, že se máme smířit s vlastnostmi, které jsme získali jako synové a dcery vývoje vesmíru a Země, s determinacemi, které vyústily ve vznik ekologické krize? Máme se předem vzdát pokusu o jejich překročení, máme zanechat diskuse o lidských hodnotách a pokusů o jejich proměňování?

Autorova odpověď není překvapivá. Známe ji ze stovek, dnes už tisíců publikací. Verbeek nechce brát čtenáři naději. Ta však zní v případě jeho biologické argumentace ještě méně přesvědčivě, než u jiných autorů.

Verbeek ujišťuje čtenáře, že sen o ráji není bezcenný. Je prý základem možností, jak se pokoušet o nápravu věcí. Nad knížkou se ovšem opakovaně ptáme, zda a do jaké míry může lidská kultura účinně korigovat naše biologické determinace, které kniha zdůrazňuje. Zásadní otázka, v jejímž zodpovězení nám bohužel Bernhard Verbeek dost nepomáhá.

Zato se tu a tam překvapivě uchyluje k úvahám spirituálním: Svět sice spočívá na třech stěžejních faktorech destruktivní povahy, t.j. entropii, náhodě a egoismu, právě tato trojice však v témže světě plodí řád, informaci a lásku — principy existence života. Myšlenka elegantní a poutavá, ne však úplně nepovědomá: Nad podobným paradoxem stanul v závěru života Ch. Darwin, když s úžasem konstatoval, jak se dokonalost a krása tvarů a barev biologických druhů rodí z ukrutného boje o život. Podobný paradox známe ostatně i z argumentace liberálních ekonomů. Řečeno s Goethovým Mefistofelem: „Ein Teil von jener Kraft, die stets das Böse will und stets das Gute schafft“ („Té síly díl jsem já, jež, chtějí vždy páchat zlo, vždy dobro vykoná.“ — překlad O. Fischer). Útěšné konstatování, nepřesvědčí však, bohužel, každého.

Na přesvědčivosti by mu mohla dodat například diskuse s evolučními teoriemi implikujícími optimistický výhled. Jde-li o ekologickou perspektivu, můžeme myslet na diskusi s texty Fritjofa Capry, Henrika Skolimowského, Ruperta Sheldraka, či klasického Teilharda de Chardina. Téma knížky po ní přímo volá. Bernhard Verbeek, zřetelně příslušník „vážné“ a etablované biologické

vědy, se však do takových myšlenkových experimentů nepouští, snad až na jediný krátký odstavec reakce na dílo T. de Chardina na str. 64.

Pokud biologové a antropologové nepřekročí alespoň diskusně koridor darwinistického pohledu na svět a evoluci, pokud nepřipustí aspoň jako myšlenkovou alternativu výklad principiálně jiný než materialistický, žády budou/jejich studie přesvědčovat o existenci nepřekročitelných a brzy fatálních determinací v naší evoluční výstavě. Jejich naděje budou levné a jejich texty zůstanou zdrojem drtivých a těžko vyvratitelných argumentů o nezadržitelné destrukci dnešní podoby života na Zemi.

Nechci tím říci, že máme v zoufalství tonoucího bez rozvahy lapat po stěblu nedarwinistických výkladů a idealistických evolučních konceptů. Jde jen o to, abychom o nich věděli a vzali je v přemýšlení o východiscích v úvahu. Možná opravdu nejsou ničím víc než oním stéblem při hladině smrtelnostního víru.

Rychlé a nepromyšlené čtení Verbeekovy knihy může živit spíš naše poraženecké nálady, než chutí pokoušet se o změnu. Doporučuji však číst ji jinak. Nemyslím nechat se ukonejšit Verbeekovými málo přesvědčivými pokusy o útěchu. Největší silou knihy je totiž nesmlouvavý pohled do očí reálnému stavu světa a jeho nebezpečně houževnatým prapříčinám. Nejsme-li zrovna z těch, kteří považují znalosti vědy za bezcenné haraburdí, musíme vzít v úvahu, že je to pohled, který je dobře podložený bádáním v přírodovědných oborech!

Teprve sneseme-li takový pohled a tak či onak se s ním vyrovnáme, začínají nabývat na pravém smyslu naše filozofické, sociologické, psychologické, kulturologické, ale i docela praktické úvahy, co dál.

Hana Librová

Anthony Giddens: *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics.* Cambridge, Polity Press 1994, 276 s.

Kniha jedné z neznámějších postav současné světové sociologie, profesora a výzkumného pracovníka na King's College v Cambridge má své téma v otázce reformulace politického diskursu současné společnosti v rozvinutých tržních ekonomikách. A to jak ve vztahu k jejich vlastním vnitřním problémům a tváří v tvář skutečnostem, které tyto společnosti vyvolaly (manufactured risk or uncertainty), tak tváří v tvář globálnímu charakteru dnešního světa. Chudoba, krize solidarity (sociálního státu), ekologická krize, krize hodnot a fundamentalismus či násilí jsou obrazem světa, v němž modernita, jakožto sociální a morální řád, narazila na své limity. Těto zároveň hlavními tématy Giddensovy knihy. Ta je pokusem konstituovat to, co on sám nazývá radikální politikou, čerpající z filozofického konzervatismu, ale uchováající některé klíčové hodnoty až dosud spojované se socialistickou tradicí. Za jeden z významných trendů v současném světě totiž považuje i posun v politickém radikalismu z levice na pravici a do nových témat. Tlumení fundamentalismu, nová podoba demokracie, transformace sociálního státu, uvědomění si ohrožení života na zemi, nové hodnoty — o to vše by měla nová radikální politika usilovat.

V pojetí Anthony Giddense (v těchto myšlenkových okruzích je i členěna jeho kniha) radikální politika musí: 1. Mít zájem o obnovení zničené solidarity ve společnosti zbavené tradic, a to na nové základně (nejen ekonomické) aktivní důvěry spojené s obnovou osobní i kolektivní odpovědnosti za druhé; 2. Rozhodovat o tom, jak žít ve světě, v němž co bylo dříve dáno přírodou či tradicí je dnes dáno lidskou vůlí; 3. Být generativní, dovolit jedincům i skupinám spíše ovlivňovat události, než jimi být ovlivňováni („to make things happen“, spíše než have things happen to them“), v kontextu globálních sociálních zájmů a cílů; 4. Rozvíjet demokracii dialogu (dialogue